

Příloha 1: Ideál dobré praxe

Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny

Úvodním prvkem práce s rodinou, na jehož základě se provádějí další kroky, je vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny. Je-li zvládnuto úspěšně, zvyšuje se pravděpodobnost úspěchu zvolené intervence (Navrátil, 2010a). Navrátilová (2011) varuje, že špatně provedené vyhodnocení zvyšuje pravděpodobnost negativních důsledků v péči o dítě. Kuchařová, et al. (2010) se domnívají, že by vyhodnocení mělo splňovat nároky na validitu a reliabilitu. Dle Turneyové, et al. (2011) je důležité provést vyhodnocení včas, cíleně a v dobré kvalitě, a co je mimořádně důležité, vždy ve spolupráci s rodinou a dítětem.

Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny slouží zejména k identifikaci potřeb dítěte a míry jejich naplnění v rodině, k objasnění silných stránek rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu, ke zhodnocení situace dítěte v rámci širší rodiny a komunity, ke zhodnocení aktuální míry ohrožení dítěte, a jako podklad pro tvorbu individuálního plánu ochrany dítěte a vymezení dalšího postupu (MPSV, 2012). Komplexní posouzení uvedených okruhů by mělo pracovníka OSPOD přivést k rozhodnutí, které sleduje zájem o blaho dítěte. Podle Watsona a Westové (2006) je cílem posouzení porozumění životní situaci klienta a určení potenciálně ohrožujících oblastí, v rámci nichž by bylo vhodné odůvodněně intervenovat.

Dle Metodického doporučení MPSV č. 2/2009 k vyhodnocování situace dětí v obtížné sociální situaci zahrnuje vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny vyjma základních identifikačních údajů také následující okruhy týkající se dítěte a jeho rodiny: zdravotní stav, emoční vývoj a chování, rodinné a sociální vztahy, rodinná historie, vzdělávání, samostatnost a sebeobsluha, bydlení, finanční situace, sociální začlenění rodiny, hodnocení rodičovských kompetencí a kapacity, základní péče, zajištění bezpečí a ochrany, citová vřelost, stimulace a podněty, vedení a hranice, stabilita, specifika vyžadující zvýšenou pozornost. Alternativní model vyhodnocení životní situace rodiny nabízí Balogová (2011). Zahrnuje základní charakteristiku rodiny, příčiny a projevy rodiny v krizi ve vztahu k jednotlivým členům, důsledky krize rodiny na jednotlivé členy s důrazem na ohrožené dítě a možnosti OSPOD, a možnosti řešení (v kontextu vybraných teorií, sociální politiky, metod a technik a sanace).

Základními nástroji zjišťování míry ohrožení dítěte jsou dle Brzobohatého, Cirbusové, Rogalewiczové, et al. (2015) rozhovor s rodiči, zjištění informací od dalších subjektů dle § 53

odst. 1 zákona, a rozhovor s dítětem dle § 8 odst. 2 zákona. Při zjišťování informací od dalších subjektů je vhodné dotazovat se zejména na projevy chování dítěte, změny v chování dítěte, změny v prospěchu, změny zdravotního stavu a informace o situaci v rodině, které dítě poskytlo jiným dospělým.

Pokud jde o samotný sběr informací, podle Hollandové (2011) vyžaduje komplexita procesu vyhodnocení využití kombinace různých technik. V prostředí českých OSPOD se konkrétně jedná o např. rozhovor s rodiči, s dítětem nebo s blízkými osobami, sociální šetření, pozorování, případové konference, nebo multidisciplinární spolupráce. Navrátil (2010a) v této souvislosti rozlišuje objektivistické pojetí posuzování, jehož záměrem je sběr informací, faktů a důkazů a následné rozhodnutí, a posuzování ve smyslu reflexe, jejímž záměrem je hloubková znalost, tvorba úsudku a porozumění životní situaci. Domnívá se, že je smysluplné uvažovat o jejich syntéze - propojení vědecké objektivitě a individuálního vztahu, úsudku a reflexe. Shoduje se tak s Brandonovou, et al. (2009), kteří usuzují, že je důležité, aby pracovník při vyhodnocování zapojoval reflexivitu - po určité době totiž může ztratit citlivost na některé aspekty případu nebo případ vyhodnotit příliš brzy a zkratkovitě.

Turneyová, et al. (2011) na základě přehledové studie uvádějí, že lze v rámci procesu vyhodnocení určit pět problematických oblastí, které dělají sociálním pracovníkům problémy a ve kterých chybují. Jedná se o téma: prahu pro poskytování služeb, nedostatečné zapojení dítěte do procesu posouzení, nedostatky ve sběru informací, nedostatky v provedení kritické analýzy a nedostatky v multidisciplinární spolupráci. Tyto kritické body jsou nejen častým zdrojem nejistoty sociálních pracovníků, mohou také generovat řadu dalších rizik. Naopak, dobrá a kvalitní vyhodnocení:

- se primárně soustředí na dítě,
- obsahuje úplné, stručné, relevantní a přesné údaje,
- obsahuje chronologicky uspořádaný vývoj sociální práce s rodinou,
- dobře využívá informací z více zdrojů,
- zahrnuje analýzu, která jasně ukazuje na vztah mezi zjištěnými informacemi a plánovanými intervencemi (příp. rozhodnutí neinterventovat).

Rodiče si často neuvědomují, že jim z rodičovské odpovědnosti plynou jak práva, tak povinnosti. Nejsou-li tedy rodiče schopni vykonávat rodičovskou odpovědnost dle § 876 odst. 1 občanského zákoníku ve vzájemné shodě, roste riziko zneužití rodičovské odpovědnosti dle § 6 písm. a) zákona, čímž se dítě stává ohroženým. Ač klade vyhodnocení na pracovníky OSPOD značné administrativní nároky, může být významným zdrojem informací. Vyplněný formulář vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny se stává součástí spisové dokumentace.

Jednání s rodiči

Brzobohatý, Cirbusová, Rogalewiczová, et al. (2015) doporučují, aby se sociální pracovníce a pracovníci OSPOD scházeli s oběma rodiči najednou, protože tak v rodičích upevňují vnímání nestrannosti pracovníka. Aranžmá setkávání s rodiči je ovšem obecně vhodné volit podle okolností jednotlivých případů – např. není vhodné trvat na společném setkávání s rodiči v případě, kdy v rodině objektivně docházelo k domácímu násilí. V této souvislosti je také vhodné, aby pracovník zvážil, na jaké aranžmá se v rámci svých zkušeností cítí.

Při rozhovoru s rodiči je doporučováno uplatňovat techniky aktivního naslouchání, nestrannost a vyvarovat se hodnocení. (MPSV, 2012) Matoušková (2015) uvádí, že by se měl pracovník zaměřit na poměry, v nichž dítě vyrůstá, např. kdo z rodičů zajišťuje přípravu dítěte do školy, jaká je pracovní doba rodičů, kdo z rodičů a jakým způsobem tráví s dítětem víkendy a prázdniny, kdo zajišťuje péči o nemocné dítě a doprovod k lékaři, jaké jsou vztahy s širší rodinou, apod. Je vhodné si všimnout, kdy jeden z rodičů neuznává význam druhého rodiče ani v jedné z životních oblastí dítěte, protože takové jednání může vést k manipulaci dítěte.

Cílem prvního setkání s rodiči, ať už společného nebo odděleného, je poskytnutí sociálního poradenství. Kromě orientace v právním rámci, v základních službách neziskových nebo jiných organizací a profesionálů může OSPOD rodičům pomoci i tím, že s nimi sepíše návrh k soudu. Takový postup však skýtá určité množství rizik a je třeba zvážit, zda je v konkrétním případě vhodný a nenaruší nestrannost pracovníka a průběh spolupráce s rodinou. (Brzobohatý, Cirbusová, Rogalewiczová, et al., 2015)

Žádoucím výsledkem jednání s rodiči je shoda, avšak nejen shoda ohledně úpravy poměrů nebo styku, ale také shoda ve smyslu závazku společného hledání řešení, např. využití mediace nebo rodinné terapie (Brzobohatý, Cirbusová, Rogalewiczová, et al., 2015). Výsledná dohoda může mít podobu protokolu z jednání. Ten sice není pro rodiče nijak

závazný, může však dle Matouškové (2015) uvolnit napjaté vztahy mezi rodiči v úvodní fázi sporu.

V případě, že rodiče po jednání na OSPOD dospějí k dohodě, rozhodnou se podat souhlasný návrh k soudu nebo se shodují ohledně dalšího postupu řešení, pracovník OSPOD nabízí možnost terapie, mediace nebo odborného poradenství. Přitom je vhodné, aby byl sociální pracovník OSPOD obeznámen s tím, jaký je mezi nabízenými možnostmi pomoci rozdíl, a v jaké situaci kterou z nich doporučit.

Rodinná terapie je vhodná především v rodinách s narušenými vztahy a problematickou komunikací mezi rodiči nebo rodiči a dětmi. Je účinná tam, kde chce alespoň jeden z rodičů pracovat na změně, a dále v situacích, kdy se již členům rodiny podařilo vypořádat se s emocemi kolem rozpadu rodiny. (MPSV, 2012) Mediace je vhodná zejména tam, kde jsou rodiči schopni alespoň částečně komunikovat. V případě vyhrocených rodičovských sporů je tedy vhodné nejprve doporučit odbornou poradenskou službu ve formě rodinně terapeutické intervence, a až následně mediaci. Využívání služeb rodinné mediace při řešení rodičovských sporů ukládá soudům rovněž čl. 7 Úmluvy Rady Evropy o styku s dětmi č. 91/2005 Sb.m.s., Evropská úmluva o výkonu práv dětí, a rovněž tak i česká právní úprava. Současná rozhodovací praxe soudů umožňuje přerušit soudní řízení po dobu trvání rodinné mediace.

V případě, že rodiče s využitím podpůrné služby souhlasí, Brzobohatý, Cirbusová, Rogalewiczová, et al. (2015) doporučují uzavřít mezi rodiči, pracovníkem OSPOD a poskytovatelem služeb tzv. trojstrannou (případně vícestrannou) smlouvu. Ta má sloužit k vyjasnění očekávání jednotlivých stran a zakázky. Zároveň může upravit otázku mlčenlivosti a sdělování informací. OSPOD na základě této smlouvy zůstává v postavení manažera případu¹.

Rozhovor s nezletilým dítětem

Zapojování dětí do procesu vyhodnocení zdůrazňují Turneyová, et al. (2011). Mělo by zahrnovat pozvolné budování vztahu, naslouchání a respekt, poskytování informací, pomoc

¹ Na některých OSPOD je u pracovníků podporováno vzdělávání v oboru mediace. Sociální pracovník OSPOD s výcvikem v mediaci je následně nápomocen při řešení rodičovských sporů svých kolegů. Mediace, mnohdy placená, je tak tedy rodičům dostupnější. Odborné vzdělávání pracovníků OSPOD v tomto směru zvyšuje dosah mediace, není však žádoucí, aby rodinu medioval tentýž pracovník, který má případ na starosti.

s porozuměním smyslu vyhodnocení a individuálních plánů a nabízení realizovatelných variant řešení. Mezi faktory, které k dobrému vztahu mezi pracovníkem a dítětem nepřispívají, patří přílišná rychlost při budování vztahu, nedostatek schopností a jistoty pracovníka při komunikaci s dítětem a porozumění jeho sdělením, a nedostatek emocionální podpory pracovníka.

Rozhovor s dítětem musí proběhnout vždy osobně. Veřejný ochránce práv ve svém stanovisku č. 5697/2016/VOP uvádí, že „...*individuální rozhovor sociální pracovnice s dítětem bez přítomnosti jiné osoby považuje... za běžný způsob provádění sociální práce a za primární a nejvhodnější nástroj, který má OSPOD k dispozici za účelem detekování jakéhokoli problému v rodině.*“ Přitom se výše uvedené metodiky a postupy řešení rodičovských sporů shodují v tom, že cílem rozhovoru s dítětem nemá být zjišťování názoru dítěte na situaci nebo jeho preferencí, ale zejména zjištění celkového prožívání situace z pohledu dítěte. Brzobohatý, Cirbusová, Rogalewiczová, et al. (2015) doporučují hovořit s dítětem opakovaně, nesnažit se zjistit veškeré informace během jednoho setkání a trpělivě s dítětem budovat vztah založený na důvěře a bezpečí.

K rozhovoru s dítětem by mělo dle Matouškové (2015) docházet až poté, kdy je o nastalé rodinné situaci informováno. Autorka se domnívá, že by s dítětem mělo být hovořeno v jeho bydlišti, nikoli ve škole, kde by mohlo dojít ke stigmatizaci ze strany spolužáků nebo učitelů. Veřejný ochránce práv v této souvislosti ve stanovisku č. 1191/2016/VOP uvádí, že „...*zaměstnanci orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) jsou oprávněni v souvislosti s plněním úkolů v oblasti sociálně-právní ochrany dětí jednat s dítětem v jeho obydlí nebo v úředních místnostech správního úřadu. Jiné místo jednání (např. ve škole dítěte) může být zvoleno pouze výjimečně a musí být vždy odůvodněno okolnostmi případu, které mají oporu ve spisu. Takovou okolností je bezpochyby dlouhodobá nesoučinnost rodiče, který se s dítětem odmítá dostavit k jednání na OSPOD a neumožňuje ani šetření OSPOD v domácnosti.*“ Zároveň není vhodné, aby byl rozhovor pracovníka OSPOD s dítětem nahrazen pohovorem u psychologa, případně soudního znalce, apod. U dospívajících je rozhovor vhodný spíše bez doprovodu rodičů. (Matoušková, 2015)

Při vedení rozhovoru je třeba přihlížet k rozumové vyspělosti dítěte. Děti si v určitém věku přejí, aby byli rodiče opět spolu. Mají-li se rozhodnout pro to, s kým chtějí být více, nedokážou se rozhodnout a volí variantu, která nikomu neublíží a bude spravedlivá.

Provádění rozhovorů s nezletilými dětmi na OSPOD také nezřídka vede rodiče ke snaze děti manipulovat k určitému postoji, který je zpravidla negativní nebo vymezující vůči druhému rodiči, a to zejména ve velmi vypjatých rozvodových či rozchodových kauzách. V takových situacích obvykle na manipulaci dítěte jedním z rodičů upozorní rodič druhý. Děti někdy své postoje a přání vyjadřují taktéž značně mechanicky, neboť se v dané situaci snaží jednoduše *přežít*. Při rozhovoru s dítětem by si měl pracovník všimnout případných znaků cílené manipulace a navádění dítěte ze strany jednoho z rodičů, příp. příznaků syndromu zavrženého rodiče, a dále odlišností v prožívání dítěte nebo v nastavených vztazích mezi dítětem a rodiči. Měl by být schopen reflektovat sebe sama a své prožívání tak, aby dítěti nepokládal návodné nebo uzavřené otázky a neinterpretoval sdělení dítěte nežádoucím způsobem.

Výše uvedené zdroje se shodují, že je dobré na začátku rozhovoru nejprve navodit atmosféru důvěry a bezpečí. Rozhovor by měl být nedirektivní a uvolněný. Je třeba klást otevřené otázky. I když se pracovník snaží zbavit děti odpovědnosti za konečná rozhodnutí, atmosféra rodičovského sporu zanechává v mnoha dětech nepříjemné pocity v případě, že by se měly jasně vyjádřit ve smyslu, že dávají přednost jednomu rodiči před druhým (Stahl, 2011). V rámci pozitivního přístupu je nutné respektovat osobnost, pocity, spontaneitu a hranice dítěte. Ve zprávách z rozhovoru je třeba vyjadřovat se popisně, bez interpretací a domněnek. Při rozhovoru je vhodné zaměřit se na rodinné vztahy (koho dítě počítá do rodiny, s kým tráví nejvíce času, jak a jaké to je), obtíže a příznaky (co ho trápí, kdo mu pomáhá, s kým mu není dobře, co mu dělá radost, z čeho je smutné), školu, zájmy, potřeby, a názor na budoucí život. (MPSV, 2012)

Mezi hlavní zásady vedení rozhovoru s dítětem, které žije v situaci rodičovského sporu, patří:

- brát ohled na věk a vyspělost, jeho aktuální nastavení,
- hovořit slovníkem dítěte,
- vyvarovat se slov, která by mohla dítě vyděsit nebo znejistit,
- neslibovat dítěti nesplnitelné,
- pokládat dítěti otevřené otázky, vyvarovat se sugestivních otázek,
- oceňovat dítě.

Trávníčková a Zdráhalová (2015) pro konkrétní zapojování dětí do záležitostí, které se jich dotýkají, doporučují zejména řádné ošetřit úvodní setkání s dítětem, a to následovně:

1. standardně zarámovat setkání pracovníka s dítětem (tzn. dohodnout se s dítětem na délce a průběhu setkání, informovat ho o cílu setkání a očekáváních pracovníka),
2. představit se a sdělit, co má sociální pracovník na OSPOD na starosti (tzn. konkrétně uvádět, co pracovník dělá, aby dítě vědělo, co očekávat),
3. podrobně dítěti sdělit, proč s rodinou pracovník pracuje, co se děje a co konkrétně je potřeba řešit,
4. předat na sebe dítěti kontakt (ideálně na vizitce nebo kartičce, kde je i fotografie pracovníka),
5. informovat dítě o jeho právech relevantních k jeho situaci, tzn. těch, u nichž hrozí, že nejsou nebo nebudou naplněna, a monitorovat, zda dítě rozumí, co jednotlivá práva znamenají,
6. krátce dítěti sdělit, kde dále může vyhledat pomoc a kde si může stěžovat,
7. přejít k původnímu záměru setkání,
8. závěrem rozhovoru dítě informovat, co se bude dít dál, případně kdy proběhne další setkání.

Vhodné je také doplnit rozhovor s dítětem adekvátním zvukovým a obrazovým materiálem (videa, internetové stránky podpůrné neziskové organizace, apod.) (Trávníčková, Zdráhalová, 2015).

Využívání opatření sociálně právní ochrany dětí

Teprve na základě informací z jednání s rodiči, rozhovoru s dítětem a zpráv od subjektů, které jsou s dítětem v kontaktu, lze vytvořit komplexní vyhodnocení životní situace dítěte a jeho rodiny. Brzobohatý, Cirbusová, Rogalewiczová, et al. (2015) nabízejí zamyslet se nad následující sadou otázek:

1. Je mezi rodiči neshoda ohledně řešení jejich sporu nebo o způsobu hledání takového řešení?
2. Nahlásily jiné subjekty, rodič nebo dítě potenciální ohrožení dítěte?
3. Používá dítě při popisování situace stejné formulace jako jeden z rodičů?
4. Odmítá některý z rodičů spolupráci s OSPOD?

Pokud se rodiče nedohodnou nejen ohledně předmětných záležitostí, ale rovněž ohledně způsobu řešení rodinné situace, případně použitá řešení nevedla ke zlepšení rodinné situace a pracovník OSPOD vyhodnotí na základě jednání s rodiči dítě za ohrožené ve smyslu § 6 zákona, je povinen okamžitě podniknout kroky nezbytné k vyhodnocení míry ohrožení dítěte a sestavit podrobné vyhodnocení a individuální plán ochrany dítěte. Z úvodního hodnocení by měly vzejít intervence krátkodobé nebo střednědobé sociálně-diagnostické povahy, např. mediace, asistovaný styk, apod. Z podrobného vyhodnocení by měly vzejít dlouhodobé cíle sociálně-terapeutické povahy.

Pokud rodiče například odmítají spolupracovat na řešení sporu, měly by rodičům z jejich jednání plynout konkrétní důsledky. Před přijetím jakéhokoli závažného opatření je dle § 14 odst. 2. písm. b) zákona nutné uskutečnit případovou konferenci. Za závažné opatření při řešení rodičovských sporů lze považovat například umístění dítěte do jiného vhodného prostředí či do péče jiné osoby než rodiče. Cílem případové konference je výměna informací, která bude dostačující k posouzení životních podmínek dítěte a jeho okolí, pro společné plánování postupu a přijetí vhodného opatření. K realizaci je vhodné přizvat nezávislého facilitátora a angažovat pouze osoby, kterých se řešení sporu přímo týká. Je-li přizváno dítě, mělo by být adekvátně informováno o průběhu a cíli případové konference, případně motivováno k tomu, aby jej na případovou konferenci doprovodil někdo blízký, komu dítě důvěřuje (např. kamarád).

Pracovníci OSPOD mohou využít § 13 odst. 1 zákona a uložit výchovné opatření, tj. dohled, napomenutí, omezení a povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo se dostavit na první setkání se zapsaným mediátorem podle § 13 odst. 1 písm. d) zákona. Tam, kde selhává účinek napomenutí nebo rodiče i přes uloženou povinnost odmítají navštěvovat službu

odborné poradenské pomoci nebo mediaci, může být vhodným řešením právě dohled – ideálně je-li realizován ve spolupráci s dalšími subjekty.

OSPOD může výchovná opatření uložit sám v souladu s pravidly správního řádu nebo podat podnět či návrh soudu. V případě, že se předmětné výchovné opatření týká již zahájeného soudního řízení, doporučují Brzobohatý, Cirbusová, Rogalewiczová, et al. (2015) využít soudního návrhu či podnětu. V případě, že je řízení vedeno v jiné věci, měl by výchovné opatření uložit OSPOD sám. Pokud rodiče uložené výchovné opatření neplní, pracovník OSPOD má možnost uložit rodiči finanční sankci podle § 59a zákona.

Je-li vztah mezi jedním z rodičů a dítětem z jakéhokoli důvodu narušen nebo hrozí riziko manipulace dítěte nebo nevhodného zacházení s dítětem, pracovník OSPOD může v rámci počátečních opatření navrhnout tzv. asistovaný styk. Během něj je styku rodiče s dítětem přítomen nezávislý odborník, který dohlíží na průběh styku a navazování vztahu a zároveň tlumí případné hádky mezi rodiči. V případě, kdy ke sporům mezi rodiči dochází i při předávání dítěte, lze využít i možnost tzv. asistovaného předávání. Pro výkon asistovaného styku i asistovaného předávání je v zásadě vyžadováno využití odborného pracoviště. Pracovník OSPOD si pouze žádá zprávu o celkovém průběhu spolupráce rodičů se zařízením.

V případě, že rodičovský spor eskaluje do takové míry, že se nejeví vhodná péče ani jednoho z rodičů, a dosavadní výchovná opatření nevedla k nápravě, soud může na návrh OSPOD rozhodnout také o dočasném odejmutí dítěte z péče rodičů dle § 13a odst. 1, případně odst. 4 zákona do tzv. neutrálního prostředí. Děti lze umístit do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a v odůvodněných případech a nasvědčuje-li tomu zdravotní indikace dítěte, do zařízení poskytovatelů zdravotních služeb. Společně s rozhodnutím o dočasném odejmutí dítěte z péče rodičů je nutné nejen zahájit intenzivní jednání s rodiči, ale také jim uložit povinnost využít odbornou poradenskou pomoc.

Soudní řízení

V případě, že bylo ve věci již zahájeno soudní řízení, soud uloží OSPOD jakožto ustanovenému koliznímu opatrovníkovi povinnost vypracovat zprávu o poměrech. Ta by se dle Brzobohatého, Cirbusové, Rogalewiczové, et al. (2015) měla zaměřit na prvotní popis životní situace dítěte. Lze do ní zařadit styk s rodiči, koníčky dítěte, zdravotní stav dítěte, školní docházku dítěte, to, kdo o dítě převážně pečuje, jaké má dítě vztahy se sourozenci

a širší rodinou, počet vyživovacích povinností každého z rodičů, dále to, kde vedou rodiče domácnost, s kým a s jakými náklady, a jaký je majetek rodičů a jejich závazky.

Soud je dle § 20 odst. 4 zákona o ZŘS povinen informovat dítě o probíhajícím soudním řízení, důsledcích vyhovění jeho názoru a důsledcích soudního rozhodnutí. Soud může dítě vyslechnout sám nebo prostřednictvím kolizního opatrovníka. Brzobohatý, Círbusová, Rogalewiczová, et al. (2015) v této souvislosti zdůrazňují, že zjištění názoru dítěte dle OSŘ nelze zaměňovat s rozhovorem s dítětem dle zákona. Rozhovor s dítětem by měl na OSPOD proběhnout samostatně, a to ještě před zahájením soudního řízení.

Při výkonu funkce kolizního opatrovníka je nezbytné, aby využíval všech svých procesních práv a plnil z toho vyplývající povinnosti, mj. dostavovat se na jednání soudu. Za zcela nevhodné je dle všech výše uvedených zdrojů považováno ponechat rozhodnutí na zvážení soudu – mělo by se vyskytovat minimálně, spíše nikdy. Veřejný ochránce práv ve stanovisku č. 5697/2016/VOP explicitně uvádí, že „...OSPOD je povinen v rámci sociální práce s rodinou nabízet rodičům možnost smírného řešení úpravy poměrů dětí, i přestože již ve věci probíhá soudní řízení. Nedostojí své intervenční povinnosti, pokud ponechá řešení věci pouze na rozhodnutí soudu, aniž by vyvinul snahu o zprostředkování mimosoudního řešení a odborné poradenské pomoci.“

Při formulaci závěrečného návrhu je třeba, aby kolizní opatrovník zřetelně uváděl zdroje informací. Závěrečný návrh by měl obsahovat: co vyplývá z rozhovorů s rodiči, co vyplývá z rozhovoru s dítětem (jaká jsou jeho přání), co vyplývá ze sdělení dalších subjektů, jaké jsou výchovné předpoklady rodičů, jaká jsou výchovná prostředí rodičů, kdo a jak se dosud podílel na péči o dítě, jaké varianty budoucího aranžmá jsou v zájmu dítěte a proč, jaké varianty preferuje dítě a proč, jaké mají jednotlivé varianty přínosy a rizika pro další vývoj dítěte, jaká vhodná opatření lze přijmout pro snížení takových rizik. (Brzobohatý, Círbusová, Rogalewiczová, et al., 2015). V případě, že pracovník navrhuje svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů, měl by zároveň apelovat, aby tento rodič umožnil druhému rodiči co nejširší styk s dítětem (Matoušková, 2015).

Pavlát (2015) považuje za žádoucí zvážit při rozhodování o typu péče o dítě po rozvodu rodičů následující faktory: schopnost rodiče poskytnout dítěti adekvátní péči, životní styl rodiče a přání dítěte. Dohoda o styku by měla reflektovat všechny potřeby a zvláštnosti dítěte, jeho věk, záliby nebo zdravotní stav. Matoušková (2015) doporučuje kombinovat osobní styk

s kontaktem prostřednictvím informačních technologií. Při sestavování závěrečného návrhu je žádoucí spolupracovat se zapojenými subjekty, včetně soudů, které mají vyšší rozhodovací pravomoc. Kolizní pracovník se nesmí spoléhat na domněnky, intuici či sympatie vůči rodičům nebo dítěti, a musí vycházet z řádně zjištěného a prověřeného skutkového stavu (Veřejný ochránce práv, 2014).

Dostane-li se OSPOD při řešení rodinných poměrů do situace, kdy dojde ke konfliktu mezi zájmem dítěte a zájmem rodičů, a nelze-li tento konflikt vyřešit tak, že bude respektován zájem dítěte a současně dojde k co nejmenší míře zásahu do zájmu rodičů, měl by být zájem dítěte nadřazen (Stanovisko Veřejného ochránce práv č. 1680/2014/VOP). Závěrečný návrh nesmí být ústupkem rodičům, ale musí zohledňovat zájem zastupovaného dítěte. (Matoušková, 2015)

Stanovisko Veřejného ochránce práv č. 668/2017/VOP dále stanoví, že jedním z předních zájmů dítěte je zajištění bezpečného a stabilního prostředí po rozchodu rodičů. S tím se nutně pojí i rychlé projednání věci soudem. Aby kolizní opatrovník využil všechna procesní práva, kterými je jako kolizní opatrovník dítěte vybaven, může podat stížnost na průtahy v soudním řízení dle § 164 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, či návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu dle § 174a stejného zákona. V případě, že je za průtahy soudního řízení zodpovědný některý z rodičů (například se před nabytím právní moci rozhodnutí opakovaně odvolává nebo podává nedostatečně odůvodněná předběžná opatření), pracovník je z titulu své pozice povinen na rodiče apelovat, aby zvážil, zda je takové jednání v souladu se zájmem dítěte.

Příloha 2: Sada otázek pro polostrukturovaný rozhovor

Hlavní výzkumné otázky

1. Jaký postoj zauímají sociální pracovníce a pracovníci oddělení sociálně právní ochrany při obecních úřadech obce s rozšířenou působností k naplňování znaků dobré praxe při řešení rodičovských sporů? (HVO2)

- a. Jak sociální pracovník přistupuje k participaci dítěte a jeho rodiny?
- b. Jak sociální pracovník přistupuje k multidisciplinární spolupráci a zapojování zainteresovaných subjektů do řešení případu? Jakou roli případně v multidisciplinárním týmu zastává a jak ji sám pro sebe i pro ostatní definuje?
- c. Jak si sociální pracovník zachovává nadhled, odstup a neutralitu? Jakým způsobem sociální pracovník vyvažuje práva, zájmy a autonomii vůle nezletilého dítěte, práva a zájmy rodičů a zájmy své nebo zájmy zaměstnavatele?
- d. Jak sociální pracovník definuje profesionální chování? Jak vnímá prospěšnost profese? Jakou roli hraje příslušnost k profesi?
- e. Jakou roli hraje intuice, subjektivní vnímání situace, jednání účastníků, hodnotová orientace a stereotypy a postoje sociálního pracovníka?

2. Dají se postoje sociálních pracovníc a pracovníků OSPOD k naplňování znaků dobré praxe při řešení rodičovských sporů typologizovat, případně jak? (HVO2)

3. Jaké jsou specifické rysy agendy rodičovských sporů na OSPOD? (DVO1)

Díličí tazatelské otázky

V čem se agenda řešení rodičovských sporů liší od ostatních agend OSPOD?

Pomocí jakých nástrojů sociální pracovník zjišťuje zájmy dítěte a zájmy rodičů? Které nástroje se osvědčují nejvíce a které nejméně? Má sociální pracovník jeden univerzální osvědčený postup pro vyhodnocování situace a zjišťování zájmů dítěte a rodičů? Má nějakou rutinu?

Práce s nezletilým dítětem: Využívá sociální pracovník rozhovoru s dítětem vždy? Jaká je struktura rozhovoru? V jakém prostředí se rozhovor odehrává? Jak často s dítětem v rámci jednoho případu hovoří? Zjišťuje názor a přání dítěte i jinak, než prostřednictvím osobního jednání – jak? Jak a dle kterých kritérií identifikuje, nakolik je názor a přání dítěte autentické? Jakou formou (osobně, písemně, telefonicky) a jakým stylem (věcně, empaticky) sděluje výsledky pohovoru rodičům a ošetřuje možné následky pohovoru s dítětem? Jak sociální pracovník nakládá s mlčenlivostí vůči dítěti – jak vůči dítěti, tak ve vztahu

k rodičům, k soudu, k ostatním dotčeným subjektům?

Jednání s rodiči: Realizuje sociální pracovník společná či oddělená jednání s rodiči – proč to či ono? Na základě čeho se rozhoduje, zda bude jednat s rodiči individuálně nebo pohromadě? Jak taková jednání probíhají? Co zjišťuje? Na co se ptá? Jak si zachovává neutralitu a odstup? Jak se orientuje ve sděleních rodičů, pokud jsou zcela odlišná, nesrozumitelná? Jaký se snaží zvolit přístup – hledat pravdu, hledat smírné řešení, jiný? Jaký mají jednání s rodiči dopad na rozhodování sociálního pracovníka?

Případová konference: Využívá sociální pracovník tento nástroj? Jak často? V jakých situacích? Jakou formou? Které odborníky obvykle zve? Jak vnímá účinnost tohoto nástroje? Jaký má uspořádání případové konference dopad na rozhodování sociálního pracovníka?

Rodinná případová konference: Využívá sociální pracovník tento nástroj? Jak často? V jakých situacích? Jakou formou? Které rodinné příslušníky zve? Jak vnímá účinnost tohoto nástroje? Jaký má uspořádání rodinné případové konference význam na rozhodování sociálního pracovníka?

Vyhodnocení + Individuální plán ochrany dítěte (IPOD): Vypracovává sociální pracovník vyhodnocení a IPOD v každém případě? Jak při rozhodování pomáhá, jak je efektivní? Předkládá IPOD rodičům k nahlédnutí? Jaký má spolupráce, příp. nespoupráce na plnění IPOD, dopad na rozhodování sociálního pracovníka?

Interdisciplinární spolupráce: Využívá sociální pracovník interdisciplinární spolupráce? Jak často? V jakých situacích? S jakými odborníky obvykle spolupracuje? Kterí spolupracují nejvíce? Které odborníky se dlouhodobě nedaří zapojit do spolupráce? Jak vnímá účinnost interdisciplinární spolupráce? Jaký má interdisciplinární spolupráce, názory ostatních odborníků, zprávy ze spolupráce rodičů nebo dítěte s odborníkem, zprávy od lékaře či ze školského zařízení dopad na rozhodování sociálního pracovníka?

Rodinná terapie: Využívá sociální pracovník tento nástroj? Jak často? V jakých situacích? Jakým způsobem – doporučení rodičům, nařízení ve správním řízení, nařízení soudním rozhodnutím? Jak vnímá účinnost tohoto nástroje? Účastní se konzultací? Žádá si zprávy? Ve kterých situacích tento nástroj nikdy nenabízí? Jaký má rodinná terapie – případně odmítnutí zahájení, předčasné ukončení, bojkot rodinné terapie - dopad na rozhodování sociálního pracovníka?

Mediace: Využívá sociální pracovník tento nástroj? Jak často? V jakých situacích? Jakým způsobem – doporučení rodičům, nařízení ve správním řízení, nařízení soudním rozhodnutím? Jak vnímá účinnost tohoto nástroje? Účastní se mediačních setkání? Žádá si zprávy z mediačních setkání? Ve kterých situacích tento nástroj nikdy nenabízí? Jaký má mediace rodičů – případně odmítnutí zahájení, předčasné ukončení, bojkot mediace - dopad na rozhodování sociálního pracovníka?

Případová supervize, konzultace s kolegy: Využívá sociální pracovník supervizi či konzultací s kolegy? Jak často? V jakých situacích? Jaký má případová supervize či konzultace s kolegy

o případu dopad na rozhodování sociálního pracovníka?

Konzultace s nadřízenými orgány: Využívá sociální pracovník konzultací s nadřízenými orgány? Jak často? V jakých situacích? Nakolik jsou tyto konzultace efektivní? Jaký mají konzultace s nadřízenými orgány dopad na rozhodování sociálního pracovníka?

Realizuje sociální pracovník na pracovišti nějaký speciální postup vyhodnocování rodinné situace a zjišťování zájmů dítěte a zájmů rodičů při rozhodování o úpravě poměrů k nezletilému dítěti a úpravě styku nezletilého dítěte s jedním z rodičů? Jaký? Jak je úspěšný? Z čeho vychází, čím je inspirovaný? Ve kterých případech je praktikován?

Co dělá sociální pracovník v případě, že všechny realizované možnosti vyhodnocování a zjišťování zájmů dítěte a zájmů rodičů selhaly, a není si svým rozhodnutím stále jistý?

Jaká jsou kritéria rozhodování o úpravě poměrů k nezletilému dítěti a úpravě styku nezletilého dítěte s jedním z rodičů?

Co má pro sociálního pracovníka největší váhu – zájmy dítěte, zájmy rodičů, zájmy společnosti, zájmy jiných zúčastněných, hodnotová orientace a osobní postoje, stereotyp?

Práva, zájmy a autonomie vůle nezletilého dítěte: Pracuje sociální pracovník s pojmem „zájem o blaho dítěte“ - jak? S čím do rozhovoru s dítětem vstupuje – s jakými představami, předsudky, očekáváním? Domnívá se, že děti mají právo participovat na rozhodování o svém životě? Jakou roli pro něj hrají práva nezletilého dítěte? Jsou důležitější, stejně důležitá nebo méně důležitá než práva rodičů? Rozhoduje se vždy zcela dle přání dítěte? Proč ano, proč ne? Zažil/a někdy případ, kdy se neřídil/a přáním dítěte? Jak takový případ dopadl? Jak na to reagovalo dítě, hovořil/a s ním poté, jak mu to vysvětlil/a, jak to vysvětlil/a rodičům, jak to vnímali rodiče, jaké to bylo pro sociálního pracovníka?

Práva a zájmy rodičů: Snaží se sociální pracovník o bezpodmínečné naplňování práv a zájmů rodičů (např. právo na rodinný život, na kontakt s dítětem)? Jakou roli pro něj v případě hrají práva a zájmy rodičů? Jsou důležitější, stejně důležité nebo méně důležité než práva a zájmy dítěte? Jak se rozhoduje ohledně formy a délky styku dítěte s jedním z rodičů – jak volí z mnoha možných alternativ styku tu nejvhodnější?

Legislativa: Zná sociální pracovník ustanovení zákona o sociálně právní ochraně dětí, správního řádu, NOZ, judikáty Ústavního soudu a ustanovení Úmluvy o právech dítěte, Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, rozsudky Evropského soudu pro lidská práva, které se týkají úpravy poměrů a úpravy styku? Řídí se jimi?

Odborné studie: Zná sociální pracovník některé odborné studie, zabývající se tématem úpravy poměrů a úpravy styku (z oblasti sociologie, psychologie, práva)? Mají výsledky odborných studií dopad na praxi rozhodování? Jak?

Společnost: Jaký vliv mají na rozhodování sociálního pracovníka trendy ve společnosti (např. střídavá péče, rovné postavení obou rodičů, právo dítěte participovat, apod.)? Jaký vliv na

rozhodování má mediální klima (mediální obraz sociálních pracovníků OSPOD není dlouhodobě a celosvětově pozitivní, jsou medializovány převážně negativní kauzy)? Bere při rozhodování v úvahu také společenský kontext? Jak jsou důležité v porovnání se zájmy dítěte a zájmy rodičů?

Řeší někdy sociální pracovník osobní antipatie vůči některému z rodičů, případně dítěti? Jak se s nimi vyrovnává? Jak vnímáte své postavení v případě? Jak si sociální pracovník představuje sám sebe v případě?

Jak si sociální pracovník vymezuje své hranice? Jak navenek popisuje svoji roli v případě?

Hodnotí sociální pracovník zpětně, zda bylo jeho rozhodnutí správné a zda zvolil správné nástroje vyhodnocování a zjišťování zájmů dítěte a zájmů rodičů? Jakými nástroji? Co se musí stát, aby si řekl/a, že se rozhodl/a správně - špatně?

Příloha 3: Přepokládané rozložení odpovědí na jednotlivé proměnné, včetně příslušných dotazníkových položek

Dimenze znaku dobré praxe	Položka v dotazníku	Defenzivní Praxe	Intuitivní Praxe	Reflexivní praxe
<i>Vnímání zájmu nezletilého dítěte jako prvořadého (D-1a)</i>	Souhlasíte s výrokem, že nejlepší zájem dítěte je prvořadý?	Rozh. nesouhlasím Nesouhlasím	Spíše nesouhlasím Spíše souhlasím	Souhlasím Rozh. souhlasím
<i>Absence vnímání primární role pracovníka jako autority (D-1b)</i>	Souhlasíte s výrokem, že pracovník OSPOD má pro klienta představovat autoritu?	Rozh. souhlasím Souhlasím	Spíše souhlasím Spíše nesouhlasím	Nesouhlasím Rozh. nesouhlasím
<i>Vnímání důležitosti konzultovat případ se zapojenými subjekty (D-2a)</i>	Jak často se při řešení případu obracíte s prosbou o radu nebo doporučení na kolegy nebo odborníky?	Nikdy	Málokdy	Často
<i>Vnímání důležitosti spolupracovat při řešení případu s dalšími subjekty (D-2b)</i>	Jak je pro vás důležitá spolupráce s dalšími subjekty?	Rozh. nedůležitá Nedůležitá	Spíše nedůležitá Spíše důležitá	Důležitá Rozh. důležitá
<i>Rovnocenné vnímání důležitosti obou rodičovských rolí (D-3a)</i>	Souhlasíte s výrokem, že otec může dítě vychovávat stejně dobře jako matka?	Rozh. nesouhlasím Nesouhlasím	Spíše nesouhlasím Spíše souhlasím	Souhlasím Rozh. souhlasím
<i>Vnímání důležitosti transparentní a vyvážené komunikace s rodiči (D-3b)</i>	Souhlasíte s výrokem, že je v nejlepším zájmu dítěte komunikovat vždy transparentně a směrem k oběma rodičům?	Rozh. nesouhlasím Nesouhlasím	Spíše nesouhlasím Spíše souhlasím	Souhlasím Rozh. souhlasím
<i>Vnímání důležitosti dalšího vzdělávání v oboru (D-4a)</i>	Která z níže nabízených možností lépe odpovídá Vašemu postoji ke vzdělávání?	Necítím potřebu rozšiřovat si své znalosti a dovednosti.	Necítím potřebu rozšiřovat si své znalosti a dovednosti.	Rád/a si doplňuji vzdělání a zlepšuji své dovednosti.
<i>Vnímání důležitosti a prospěšnosti vlastní profese (D-4b)</i>	Souhlasíte s výrokem: Moje práce je velmi společensky prospěšná?	Rozh. nesouhlasím Nesouhlasím	Spíše nesouhlasím Spíše souhlasím	Souhlasím Rozh. souhlasím
<i>Vnímání důležitosti reflektovat vlastní jednání a prožívání (D-5a)</i>	Do jaké míry se vciťujete do případu?	Do situace rodičů/dítěte se nijak zvlášť nevciťuji.	Vždy se silně vciťuji do situace, ve které se rodiče dítěte nacházejí.	Do jisté míry se vciťuji do situace, ve které se rodiče dítěte nacházejí.
<i>Vnímání důležitosti vyvažovat plnění formálních povinností s přímou</i>	Na kterou ze dvou složek agendy kladete větší důraz?	Plnění administrativních úkonů daných směrnicemi a	Přímá práce s klienty a řešení případů.	Kladu na obojí stejný důraz.

*prací s klienty (D-
5b)*

zákony.

Příloha 4: Frekvence odpovědí na prezentované proměnné

Znění dotazníkové položky	Frekvence odpovědí na původní škále	N	N %	Frekvence odpovědí po překódování na 3 kategorie	N	N %
D-1a: <i>Souhlasíte s výrokem, že nejlepší zájem dítěte je prvořadý?</i>	Rozhodně nesouhlasím	36	6,4	Nesouhlasím (1)	54	9,6
	Nesouhlasím	18	3,2			
	Spíše nesouhlasím	120	21,4	Střed (2)	343	61,3
	Spíše souhlasím	223	39,9			
	Souhlasím	76	13,6	Souhlasím (3)	163	29,1
	Rozhodně souhlasím	87	15,5			
	Nevím	0	0,0			
D-1b: <i>Souhlasíte s výrokem, že pracovník OSPOD má pro klienta představovat autoritu?</i>	Rozhodně souhlasím	21	3,8	Souhlasím (1)	39	7,0
	Souhlasím	18	3,2			
	Spíše souhlasím	273	48,8	Střed (2)	465	83,0
	Spíše nesouhlasím	192	34,2			
	Nesouhlasím	24	4,3	Nesouhlasím (3)	32	5,7
	Rozhodně nesouhlasím	8	1,4			
	Nevím	24	4,3			
D2a: <i>Jak často se při řešení případu obracíte s prosbou o radu nebo doporučení na kolegy nebo odborníky?</i>	Nikdy	0	0,0	Nikdy (1)	433	77,3
	Málokdy	433	77,3			
	Občas	86	15,4	Občas (2)	86	15,4
	Často	41	7,3			
				Často (3)	41	7,3
D-2b: <i>Jak je pro vás důležitá spolupráce s dalšími subjekty?</i>	Rozh. nedůležitá	19	3,4	Nedůležitá (1)	51	9,1
	Nedůležitá	32	5,7			
	Spíše nedůležitá	20	3,6	Střed (2)	102	18,2
	Spíše důležitá	82	14,6			
	Důležitá	167	29,8	Důležitá (3)	398	71,1
	Rozhodně důležitá	231	41,3			
	Nevím	9	1,6			
D-3a: <i>Souhlasíte s výrokem, že otec může dítě vychovávat stejně dobře jako matka?</i>	Rozhodně nesouhlasím	213	38,1	Nesouhlasím (1)	347	62,0
	Nesouhlasím	134	23,9			
	Spíše nesouhlasím	18	3,3	Střed (2)	58	10,4
	Spíše souhlasím	40	7,1			
	Souhlasím	101	18,0	Souhlasím (3)	135	24,1
	Rozhodně souhlasím	34	6,1			
	Nevím	20	3,5			
D-3b: <i>Souhlasíte s výrokem, že je v nejlepším zájmu dítěte komunikovat vždy transparentně a směrem k oběma rodičům?</i>	Rozhodně nesouhlasím	2	0,3	Nesouhlasím (1)	20	3,6
	Nesouhlasím	18	3,3			
	Spíše nesouhlasím	21	3,8	Střed (2)	406	72,5
	Spíše souhlasím	385	68,7			
	Souhlasím	53	9,4	Souhlasím (3)	134	23,9
	Rozhodně souhlasím	81	14,5			
	Nevím	0	0,0			
D-4a: <i>Která z níže nabízených možností lépe odpovídá Vašemu postoji ke vzdělávání?</i>	Necítím potřebu rozšiřovat si své znalosti a dovednosti.	93	16,6	Necítím potřebu rozšiřovat si své znalosti a dovednosti. (1), (2)	93	16,6
	Rád/a si doplňuji vzdělání a zlepšuji své dovednosti.	451	80,5			
	Nevím	16	2,9	Rád/a si doplňuji vzdělání a zlepšuji své dovednosti. (3)	451	80,5
D-4b: <i>Souhlasíte s výrokem: Moje práce je velmi společensky prospěšná?</i>	Rozhodně nesouhlasím	0	0,0	Nesouhlasím (1)	35	6,3
	Nesouhlasím	35	6,3			
	Spíše nesouhlasím	199	35,5	Střed (2)	419	74,8
	Spíše souhlasím	220	39,3			

	Souhlasím	51	9,1	Souhlasím (3)	92	16,4
	Rozhodně souhlasím	41	7,3			
	Nevím	14	2,5			
D-5a: Do jaké míry se vciťujete do případu?	Nevciťuji se.	48	8,6	Nevciťuji se. (1)	48	8,6
	Vždy se silně vciťuji.	99	17,7	Vždy se vciťuji. (2)	99	17,7
	Do jisté míry se vciťuji.	413	73,7	Do jisté míry se... (3)	413	73,7
D-5b: Na kterou ze dvou složek agendy kladete větší důraz?	Administrativa	34	6,1	Administrativa (1)	34	6,1
	Přímá práce	333	59,5	Přímá práce (2)	333	59,5
	Obojí	193	34,4	Obojí (3)	193	34,4
Celkem/dimenze		560	100,0		560	100,0

Legenda: (1) = defenzivní praxe, (2) = intuitivní praxe, (3) = reflexivní praxe

Příloha 5: **Ověření vnitřní konzistence prezentovaných proměnných pomocí Cronbachovy alphy**

Case Processing Summary			
		N	%
Cases	Valid	502	89,6
	Excluded ^a	58	10,4
	Total	560	100,0
a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.			

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,832	10

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
D-1a	20,91	11,579	,503	,818
D-1b	21,12	12,641	,445	,825
D-2a	20,40	10,571	,782	,789
D-2b	20,49	10,462	,712	,795
D-3a	21,50	11,708	,251	,859
D-3b	20,89	12,432	,372	,829
D-4a	20,35	10,395	,846	,783
D-4b	20,99	12,621	,323	,833
D-5a	20,45	10,495	,746	,792
D-5b	20,84	11,968	,415	,826